

källor, utöver det grekisk-romerska. Hon går även igenom texter om vesslor i Talmud. Sammantaget visar källorna att föreställningar om vesslor går igen i hela den geografiska region där Talmud skapats och utgått ifrån.

I delen om Hulda förs också en metadiskussion utifrån materialet, som handlar om en kvinnas roll i en manlig värld. Till exempel kan vi se, också från vår egen tid, att kvinnor ofta har fått ett större handlingsutrymme vid tider av kris, men sedan förväntas träda tillbaka. Om så inte sker kan kvinnor i stället förminska och degraderas. Ett annat sätt är att skriva bort kvinnors betydelse, något som Scheuer menar sker när rabbinerna upphöjer Jeremia som den som förebådar den stora tragedin – exilen – och skriver bort att det är Hulda som först gör denna förutsägelse. Hon kallas i stället för falsk profet.

Den sista delen handlar om hur bin och vesslor använts i olika framställningar av jungfru Maria i den framväxande kristendomen, framför allt under de första århundradena fram till tidig medeltid. Scheuer fokuserar bland annat på hur bins respektive vesslors fortplantning förhåller sig till framställningen om *conceptio sine coito* (befruktnings utan samlag), något som redogörs för i relation till bin, samt föreställningen om *conceptio per auram* (befruktnings genom örat), vilket handlar om vesslan. De zoomorfa bilderna blir således ett led i att beskriva de kristna lärorerna och utgör en del av mariologin.

I förordet skriver Scheuer att den här boken har tagit tio år att skriva. När man läser den förstår man varför. Boken utgör en fantastiskt lärd framställning. Hennes förmåga att hantera hela den geografiska regionen med dess varierade källor är häpnadsväckande och vi får del av texter på hebreiska, assyriska, arameiska, grekiska och latin. Att vi får chans att ta del av dessa texter med Scheuer som vägvisare är en ynnest. Hon bevisar att vi för att förstå ett begrepp, en bild eller ett namn behöver studera det i flera kontexter för att det ska framstå i alla sina nyanser. Genom att göra det med just två kvinnor

i den hebreiska bibeln så möjliggör hon en djupare bild av dessa två än vad som ryms i själva texterna. Dessutom visar hon hur vi kan studera receptionen av bibeltexter och karaktärer i antiken med hjälp av konkreta, heuristiska verktyg och hur det förändrar och fördjupar förståelsen av texterna i sina bibliska sammanhang. Ett litet aber utgör de teoretiska raster Scheuer omnämner i inledningen som sedan inte återkommer alls genom framställningen. Det hade varit intressant att återvända till dem efter att vi fått del av hennes fantastiska resultat. Samtidigt blir det så tydligt vad studien bidrar med till *animal studies* och feministisk exegetik att det kanske snarare handlar om hur dessa raster beskrivs än hur de tillämpas. Det här är en verkligt spännande och väl genomförd studie som bidrar till vår förståelse av den antika världen långt utöver vad bin och vesslor har för status i Talmud.

Karin Tillberg
TD, Uppsala

DOI: 10.51619/stk.v100i2.26364

Ola Sigurdson. *Atmosfärer: En introduktion*. Stockholm: Andersson Örn. 2023. 128 s.

Begreppet *atmosfär* har fått genomslag i humanvetenskaperna de senaste decennierna. Ordet, sammansatt av grekiskans *atmos*, ånga, och *sphaira*, sfär, betecknar sedan 1600-talet jordens gashölje, luften, som vi lever och andas i. I dag, i såväl filosofiska diskussioner som i vardagsspråket, står *atmosfär* även för något inre och mellanmänniskt – en stämning, en anda, ett kollektivt känsloläge, något som vi på motsvarande sätt lever och andas i och uppfattar världen genom. Atmosfärerna är mångfaldiga – det kan handla om skogens mystik i skymningen, en stads karaktär, hemmets ombonade trygghet, idrottsarenans kollektiva extas. Begreppet är alltså en metafor hämtad från naturvetenskapens studium av den fysiska världen, för att beskriva den mänskliga erfarenheten av att

leva kroppsligt och affektivt nedsänkt i världen.

Teologen Ola Sigurdson har skrivit en bok om atmosfärbegreppet och dess filosofiska innebörder. Det är en föredömligt koncentrerad framställning – och följaktligen ganska kort, 128 sidor – präglad av lärd nyfikenhet och eftertanke. Det är välkommet med en genomgång på svenska av atmosfärtänkandet som numera skär genom många discipliner, särskilt de estetiska vetenskaperna. I bokens Inledning tar Sigurdson avstamp i jordens lufthölje, den fysiska atmosfären, och tar sig via litterära exempel in i alltmer intima atmosfäriska miljöer, från naturen över staden till hemmet, som alla insveper oss i känslomässiga stämningar.

Boken är sedan uppbyggd av fyra tematiska kapitel. I det första, ”Atmfär och fenomenologi”, går Sigurdson igenom atmosfärbegrettets idéhistoria med tre fenomenologiska tänkare i centrum: Hermann Schmitz (1928–2021), Gernot Böhme (1937–2022) och Tonino Griffero. Framställningen drivs av atmosfärernas gåtfullhet som består i att de trotsar en förenklad gränsdragning mellan det subjektiva och det objektiva. Atmosfärer existerar mellan och omfattar både subjekt och objekt, de utgör samexistensen av och relationen mellan jagets tillstånd och omgivningens karaktär. De är, menar Sigurdson, ”kvasiobjektiva” (s. 50), och atmosfärtänkandet blir en kritik mot den moderna världsbildens strikta åtskillnad mellan en yttre värld av materiella ting och en inre sfär av subjektiva känslor.

Sigurdson diskuterar ovannämnda filosofers kategoriseringar av atmosfärerna. Böhme skiljer mellan atmosfär och ”det atmosfäriska”. Det atmosfäriska existerar oavhängigt av människans avsikter, såsom natten, dimman och stadens belysning, vilka besitter vad Sigurdson kallar en oförfogbarhet – de äger sin karaktär oberoende av jagets intentioner. En atmosfär däremot är beroende av jagets mottaglighet och gensvar för att realiseras. Griffero skiljer mellan prototypiska, härledda och oäkta atmosfärer: de prototypiska

motsvarar det Böhme kallar det atmosfäriska, medan de härledda är avsiktligt skapade av människan. Oäkta atmosfärer betyder att jaget projicerar sitt inre på den yttre världen, och de saknar sålunda objektiv existens – de är inte atmosfärer. Sådana kategoriseringar finner emellertid Sigurdson (liksom deras upphovsmän) vara idealiseringar och specifika atmosfärer kan inte så enkelt klassificeras som en eller annan typ. Kategoriernas värde ligger för Sigurdson främst i att de ger oss verktyg för att förhålla oss reflekterande och kritiskt till atmosfärerna.

Det temat fortsätter i kapitel 2, ”Att leva med atmosfärer”. Atmosfärerna skänker autenticitet och inlevelse åt våra liv, men vi vill också förstå deras verkan – och när så behövs, motstå deras verkan, för atmosfärernas indragande kraft kan tjäna mörka politiska syften, som Nazityskland visade oss.

I kapitlet ”Atmfär och arkitektur” diskuterar Sigurdson hur våra byggda miljöer påverkar oss atmosfäriskt. Arkitekterna Peter Zumthor, Juhani Pallasmaa och Anders Gammelgaard Nielsen, som resonerat kring denna fråga, är hans exempel. Centralt är att vi tar till oss arkitektur inte bara med ögonen utan med hela vår fysiska, kännande organism – denna fenomenologiska insikt är en förutsättning för att förstå arkitekturens atmosfäriska dimension.

I fjärde och sista kapitlet, ”Att leva i atmosfärer” (i alltså, inte *med* som i kapitel 2), tar Sigurdson läsaren med på en färd i omvänd riktning mot den i inledningen, från det personliga hemmet genom staden som kollektiv livsmiljö till naturen som omgärdar all mänsklig kultur. Sigurdson menar att atmosfärer till sin natur är estetiska. Dels för att de når oss genom våra sinnesförmögenheter, dels för att vårt grundläggande förhållande till dem består i vår receptivitet gentemot och respons på dem. Ytterst handlar därför atmosfärologin om människans relation till världen som just gensvar. Det Sigurdson kallar ”atmfäriskt kompetens” (s. 49) ligger i att låta oss röras av atmosfärerna och

reflektera distanserat över dem. Delaktighet blir därmed en kunskapsform.

Det slår mig hur den fenomenologiska atmosfärologin i viss mening är analog med hur en helt annan filosofisk tradition, strukturalismen, betraktar språket. Språket föregår oss alltid; det ger oss agens samtidigt som det utgör horisonten för vad vi förmår tänka, och därför kan vi bara reflektera över språket inifrån. Likaså med atmosfärerna, de är oss givna och omsluter oss, och vi responderar med inlevelse och distansrande reflektion. Den stora skillnaden är förstås att atmosfärologin handlar om människan inte som kognitiv, språklig varelse, utan som kroppsligt, kännande väsen, men i båda fallen förverkligas subjektet genom samma processer som determinerar det. Härunder ekar den existentiella gåtan att människans frihet är oupplösligt sammantvinnad med motsatsen, hennes bestämning.

Atmosfärsbegreppet har fått genomslag i många discipliner. Beroende på ämnestillhörighet kan läsaren av Sigurdsons bok nog finna vissa lakuner. Som konsthistoriker saknar jag en referens till Alois Riegls (1858–1905) artikel ”Die Stimmung als Inhalt der modernen Kunst” från 1899, där Riegl pekar ut *Stimmung*, stämning, som kärnan i den moderna tidens estetiska sensibilitet. Rörande arkitekturens multimodalitet förtjänar Heinrich Wölfflin (1864–1945) en plats, vars avhandling från 1886, *Prolegomena zu einer Psychologie der Architektur*, inskräper att vi grips av byggda former just för att hela vår organism responderar på dem, inte bara vårt synsinne. (Wölfflin citeras flitigt av den nutida neuroforskaren Vittorio Gallese, som Sigurdson kortfattat refererar till.) Andreas Philippopoulos-Mihalopoulos arbete kring lagens relation till atmosfärer skulle också kunnat nämnas. Slutligen, som universitetslärare förstår jag Sigurdsons val att exemplifiera den digitala teknikens (brist på) atmosfär med distansundervisningen under covid-19-pandemin. Men är det inte snarare i *virtual reality*, exempelvis i datorspel och

konstinstallationer, som digitala atmosfärer tydligast manifesteras?

Nå, snarare än lakuner är detta punkter där Sigurdsons bok väcker lusten i mig att diskutera med författaren om atmosfärernas roll i våra liv. Det är inget dåligt betyg för en akademisk bok.

Max Liljefors
Professor, Lund

DOI: 10.51619/stk.v100i2.26365